

Chrościcki, Juliusz A.

Skład Towarzystwa Naukowego Warszawskiego : Wspomnienia pośmiertne : Jan Białostocki (1921-1988)

Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego 51, 26-30

1988

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

prostu przyjmowany do wiadomości przez Profesora. Ale za tą barierą wymagań stało ogromne serce i niespożyta pasja nauczyciela, intuicyjnie odkrywającego prawdziwe zainteresowania i predyspozycje młodych ludzi, umiejętnie je stymulującego, najdalszego przy tym od popełnienia największego grzechu nauczyciela: narzucania swoim uczniom własnego punktu widzenia. Profesor nie był błyskotliwym mówcą, jednak jego wykłady zdumiewały jasnością, właściwą ludziom aż nazbyt dobrze rozumiejącym przedmiot swoich wywodów. Przede wszystkim był jednak Marian Małowist człowiekiem rozmowy i dyskusji; i jakoś działo się tak zawsze, że po paru miesiącach każde nowe seminarium dawało się porwać bez reszty Mistrzowi i zafascynować tematyką własnych badań, a ta młodzieńcza pasja zdawała się sprawiać Profesorowi największą satysfakcję. Był wreszcie Marian Małowist znakomitym promotorem prac magisterskich i doktorskich, wiecznie niezadowolonym, wiecznie wytykającym swoim uczniom miałość i pustosłowie, i domagającym się od nich rozwiązywania problemów ważkich, bo na bezładną faktografię szkoda było, Jego zdaniem, i czasu, i papieru. Nic więc dziwnego, że „małowistowcy” — jak określano z pewną ironią, nie pozbawioną jednak zazdrości, uczniów Profesora — już na wczesnych etapach swoich karier naukowych stawali się badaczami w pełni oryginalnymi i samodzielnymi, najdalszymi od tak częstego w nauce zjawiska epigoństwa wobec mistrzów.

Niezwykłość postaci Profesora stanie się wyrazistsza, jeśli uświadomimy sobie, że całe to imponujące dokonanie było dziełem człowieka skazanego na ciągłą walkę z własną słabością i cierpieniem. Niewyleczona choroba Heinego-Medina i fatalny w skutkach wypadek samochodowy bezpośrednio po wojnie przykuły Go do fotela we własnym mieszkaniu i znacznie ograniczyły Jego możliwości ruchowe, czyniąc nie tylko z każdej wyprawy na uniwersytet, ale nawet ze zwykłego sięgnięcia na półkę po książkę rzecz wymagającą ogromnego wysiłku. Słabości tej wydał Marian Małowist bezwzględna walkę, do ostatnich chwil swego życia zachowując iście młodzieńczą pasję uczonego i nauczyciela.

Adam Manikowski

JAN BIAŁOSTOCKI (1921-1988)

25 grudnia 1988 r. zmarł Jan Białostocki, wielki historyk sztuki, muzeolog, pedagog i organizator nauki. Jego śmierć wywołała głęboki żal i smutek w środowiskach naukowych, artystycznych i literackich w wielu krajach Europy, na kontynencie amerykańskim, w Azji i Australii. Wszędzie tam, gdzie dotarł ze swoimi wykładami i gdzie czytano jego książki, katalogi czy artykuły naukowe. Jego dzieła przetłumaczono m.in. na języki: bułgarski, chiński, czeski, duński, chorwacki, hiszpański, japoński, niderlandzki, rosyjski, szwedzki i węgierski. Jego bibliografia liczy 606 pozycji.

Życie Jana Białostockiego było wypełnione intensywną pracą, a jego

biografia nie przypomina życiorysów profesorów uczelni anglosaskich¹. Jan Białostocki urodził się 14 sierpnia 1921 r. w Saratowie. Jego ojcem był Jan, skrzypek i kompozytor z zamiłowania, matką Walentyna z domu Wereninow. W maju 1939 r. zdał maturę w Gimnazjum im. A. Mickiewicza na Tajnym Uniwersytecie pod kierunkiem dr Marii Maykowskiej. Działo się to w niezwykle trudnych warunkach okupacji, wymagających nie tylko zapału, ale i heroizmu. Białostocki łączył studia z pracą zarobkową; był kasjerem w Zakładach Przemysłowych AKA (styczeń 1940 — sierpień 1945):

Wraz ze zmianą zainteresowań Białostocki rozpoczyna studia filozofii (lata 1942—1946) u profesorów Tadeusza Kotarbińskiego i Władysława Tatarkiewicza. Wykłady i seminaria — w stałym zagrożeniu — odbywały się w różnych lokalach na Starym Mieście i w śródmieściu Warszawy. Równoległe od roku 1943 studiuje rysunek i grafikę u Tadeusza Cieślewskiego syna. W końcu sierpnia 1944 r. (po upadku powstania na Starym Mieście — dzielnicy, w której mieszkał z rodzicami) został wywieziony wraz z ojcem i trafił do obozów koncentracyjnych, kolejno Grossrosen, Mauthausen, Linz III (5 IX 1944 — 5 V 1945).

Jako współpracownik prof. Michała Walickiego, wielkiego historyka sztuki, Białostocki zostaje przyjęty w listopadzie 1945 r. jako asystent do Muzeum Narodowego w Warszawie, w grudniu tegoż roku zaczyna pracować na Uniwersytecie Warszawskim jako asystent wolontariusz w Zakładzie Historii Sztuki Średniowiecznej, kierowanym przez prof. Walickiego.

Jan Białostocki wydał w roku 1955 razem z Michałem Walickim fundamentalny tom *Malarstwo europejskie w zbiorach polskich (1300—1800)* w trzech

¹ Kwerendy przeprowadziłem m.in. w Archiwum UW. Wiele cennych uwag zawdzięczam też osobom z Nim związanym.

wersjach językowych; a następnie tom IX serii „Les Primitifs Flamands” (*Corpus de la Peinture des anciens Pays-Bas Meridionaux au XV s.*) poświęcony obrazom piętnastowiecznym z kolekcji polskich. Jako muzeolog zrealizował kilkanaście wystaw o znaczeniu europejskim, jak „Rembrandt i jego krąg”, „Początki krajobrazu nowożytnego”, „Ars Emblematica”, „Echa Rafaela”. Oto nagrody zagraniczne, które otrzymał za swe publikacje i wystawy: im. Herdera, Wiedeń 1970; im. Aby Warburga, Hamburg 1981; im. J. Jurzykowskiego, New York 1981; Reuchlin-Preiss, Pforzheim Baden-Wirtemberg 1983; Premio Canaletto, Wenecja 1988; im. Theo Wornlandia, Monachium 1988.

Nie sposób dokonać wnikliwej oceny dorobku naukowego Jana Białostockiego². Wśród ponad 60 książek i katalogów szczególnie szeroki zasięg społeczny miały: *Spätmittelalter und beginnende Neuzeit* w wielkonakładowej serii „Propyläen Kunstgeschichte” (vol. VII, 1972, 1984), zbiory studiów *Stil und Ikonographie* (1966, 1984) i *The Message of Images* (1988) oraz pierwsza próba syntezy *The Art of the Renaissance in Eastern Europe. Hungary—Bohemia—Poland* (1976). W języku polskim najpopularniejsza była książka Białostockiego *Sztuka cenniejsza niż złoto* (cztery wydania), *Myśliciele, kronikarze i artyści o sztuce, od starożytności do 1500* (t. I, 1978, 1988), a także *Teoretycy, pisarze i artyści o sztuce, 1500—1600* (t. II, 1985).

Jego największą zasługą dla polskiej historii sztuki było organizowanie sesji ogólnopolskich Stowarzyszenia Historyków Sztuki. Szczególnie imponująco wyglądają tomy sesji, jak *Późny gotyk, Romantyzm, Treści dzieła sztuki, Sztuka około 1900, Rokoko, Sztuka XX wieku, Funkcje dzieła sztuki, Sztuka drugiej połowy XIX wieku, Sztuka około 1600, Renesans, Myśl o sztuce, Sztuka pobraża Bałtyku* i inne późniejsze, aż do *Kryzysów w sztuce*.

Pracując na Uniwersytecie Warszawskim i w dziale Sztuki Obcej w Muzeum Narodowym w Warszawie harmonijnie łączył oba miejsca pracy, kształcąc m.in. studentów do swego działu w muzeum. Wielką zasługą Białostockiego w czasach stalinizmu, kiedy ograniczono kontakty naukowe z zagranicą, była intensywna praca nad przyswojeniem zdobyczy nauki europejskiej i amerykańskiej. Mianowany docentem w roku 1955, powraca w styczniu 1959 r. do pracy w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego, początkowo w katedrze prof. J. Starzyńskiego, a od roku 1971 prowadził własny Zakład Historii Sztuki Powszechnej Nowożytnej. W roku 1984 wybrano go na dyrektora Instytutu Historii Sztuki UW. Drugą kadencję trzyletnią rozpoczął 1 września 1987 r. kierując Instytutem aż do dnia śmierci. W roku 1962 otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego, a w roku 1972 profesora zwyczajnego. Oto niektóre tematy jego wykładów monograficznych na Uniwersytecie Warszawskim: Michał Anioł, Rembrandt, A. Dürer, G. C. Bernini, G. D. Friedrich, P. P. Rubens, sztuka dawna Ameryki Środkowej i Południowej, Renesans w Europie Środkowej.

² *Bibliografia prac Jana Białostockiego* (za lata 1938—1981), zestawiała W. Wyganowska w: *Ars auro prior. Studia Ioanni Bialostocki Sexagenario dicata*, Warszawa 1981, s. 757—768. Część druga jego bibliografii za lata 1981—1990 przygotowana do publikacji w: *Porta mortis. In memoriam Jan Bialostocki (1921—1988)*, w wiedeńskim IRSA Verlag.

Wykształcił kilkunastu magistrów i doktorów z zakresu rzadkich specjalności: teorii sztuki i sztuki europejskiej (średniowiecznej i nowożytnej). Cieszył się sławą znakomitego nauczyciela akademickiego, który wymagał wiele od siebie i innych. Do legendy przeszła jego organizacja pracy na wykładzie: zaczynał wykładać już wchodząc, od drzwi sali i tam, po półtorej godzinie, wypowiadał ostatnie słowa zakończenia. Do jego słuchaczy należeli nie tylko historycy sztuki, ale aktorzy i studenci różnych kierunków studiów, nie tylko humanistycznych. Jego wykłady przyjmowano zagranicą długimi owacjami, czego byłem świadkiem w Waszyngtonie, Grenadzie i Wiedniu, a gromadziły one tłumy studentów i kolegów. Oto najważniejsze wyjazdy zagraniczne: 1947—1948, stypendium rządu, Francja (10 miesięcy); 1958 — Ford Foundation Scholarship Princeton University (9 miesięcy), studia pod kierunkiem E. Panofskiego; 1962 — Leida, *visiting professor*; 1965—1966, Yale University, New Haven; 1966—1967, Meksyk; 1972—1973, New York University (The Wrihtsman Lectures), Institut for Advanced Study, Princeton; 1977 — dwa pobyty w Grecji; 1980 — Australia; 1983 — Institut for Adbanced Study, Princeton; 1985 — Cambridge; 1986 — Egipt; 1987 — Chiny, Indie.

Brał czynny udział w nieprawdopodobnej ilości kongresów, sympozjów i seminariów na wszystkich kontynentach, wszędzie tam gdzie znajdują się uczelnie humanistyczne, szkoły artystyczne i muzea. Z miast, gdzie dotarł z wykładami, należy wymienić Limę i Meksyk, Canberę i Sydney, Pekin i Szanghaj, Kair i Aleksandrię, Leningrad i Moskwę, Helsinki i Kopenhagę. Był na wielu sympozjach nie tylko przedstawicielem nauki polskiej, ale i reprezentantem władz Międzynarodowej Rady Filozofii i Nauk Humanistycznych przy UNESCO (jako jej przewodniczący) czy Międzynarodowego Komitetu Historii Sztuki — CIHA (jako długoletni jego wiceprzewodniczący, od 1969 r.). W roku 1981 był współorganizatorem reaktywowanego TNW.

Z poczucia obywatelskiego obowiązku został zastępcą przewodniczącego Komitetu Porozumiewawczego Stowarzyszeń Twórczych i Naukowych w 1981 r. Białostocki zgodnie ze swoją naturą umiał godzić, a także kierować zespołami. Dlatego skutecznie pełnił funkcję przewodniczącego Komitetu Organizacyjnego Kongresu Kultury Polskiej w grudniu 1981 r. 13 grudnia starał się z odwagą i determinacją przyczynić się do zwolnienia uczestników Kongresu, którzy zostali internowani (m.in. Klemensa Szaniawskiego).

Jan Białostocki, członek korespondent Polskiej Akademii Nauk od roku 1976, pełnił szereg funkcji, m.in. sekretarza naukowego Komitetu Nauk o Sztuce w latach 1962—1968, zastępcy przewodniczącego 1965—1972, a od roku 1972 do śmierci — przewodniczącego tego Komitetu.

Atak choroby nastąpił na sesji zgromadzenia ogólnego PAN 27 maja 1988 r. Było to jedno z tych dramatycznych zebrań, na którym władze Akademii, broniąc się przed próbami naprawy struktury organizacyjnej i zmianami kadrowymi, starały się zdeprecjonować autorów „Listu”, który na pierwszym miejscu podpisał Jan Białostocki. 23 grudnia 1988 r. profesor Białostocki, po siedmiu miesiącach spędzonych w Klinice Neurologicznej Akademii Medycznej

i w Klinice Ministerstwa Zdrowia, miał odlecieć samolotem rejsowym z Warszawy do jednego z ośrodków neurologicznych w RFN, na rehabilitację. W przeddzień wyjazdu stan jego zdrowia pogorszył się dramatycznie. Agonia rozpoczęła się w Wigilijną noc.

Jan Białostocki żyć będzie w naszych sercach i pamięci jako uczony największej miary, człowiek skromny, wielkiej wiedzy i pracowitości, społecznik i humanista.

Juliusz A. Chrościcki

OSMAN ACHMATOWICZ

(1899—1988)

Osman Achmatowicz, urodzony 16 marca 1899 r. w Bergaliszkach, był synem znanego prawnika Aleksandra Achmatowicza, potomka osiadłej w XIV wieku na Oszmiańszczyźnie rodziny Tatarów litewskich.

Po uzyskaniu w 1916 r. matury w korpusie paziów w Petersburgu Osman

Achmatowicz rozpoczyna studia w Instytucie Górniczym w Petersburgu, które następnie kontynuuje w 1919 r. w Uniwersytecie im. Stefana Batorego w Wilnie. Jest jednym z pierwszych studentów chemii w odrodzonej uczelni wileńskiej.

Zainteresowania naukowe skłoniły Achmatowicza do przyjęcia w 1923 r. asystentury w Katedrze Chemii Organicznej, kierowanej przez prof. Kazimierza Sławińskiego, ucznia światowej sławy badacza chemii terpenów G. Wagnera. Pierwsze badania Achmatowicza dotyczą chemii terpenów i z tą dziedziną łączą się dalsze zainteresowania chemią połączeń naturalnych.

W roku 1925 uzyskuje Achmatowicz, na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Wileńskiego, stopień magistra chemii, a w trzy lata później — stopień doktora chemii za badania dotyczące chemii terpenów.